

JANUSZ MARIAŃSKI, *Godność ludzka w narracji społecznej. Studium socjopedagogiczne*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2021, ss. 302.

ISBN: 978-83-8061-946-3.

DOI: <https://doi.org/10.18290/rns22501.4>

Książka Janusza Mariańskiego pt. *Godność ludzka w narracji społecznej. Studium socjopedagogiczne* to najnowsza publikacja poświęcona niezwykle ważnej, a często relatywizowanej we współczesnej kulturze problematyce ludzkiej godności. Omawiana praca stanowi piątą już w bogatym dorobku Autora pozycję poświęconą tej tematyce. Poprzednie to: *Godność ludzka jako wartość społeczno-moralna: mit czy rzeczywistość? Studium interdyscyplinarne* (Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2016), *Godność ludzka w kontekście społecznym. Szkice ze społecznego nauczania Kościoła katolickiego* (Lublin: Gaudium 2017), *Godność ludzka – wartość ocalona? Studium socjopedagogiczne* (Płock: Płocki Instytut Wydawniczy 2017) oraz *Godność ludzka – wartość doceniona czy puste słowo? Studium socjopedagogiczne* (Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Socjologiczne 2019).

Tematyka ludzkiej godności jest we współczesnym społeczeństwie podejmowana często, ale zwykle dość powierzchownie. Pojawia się podczas uroczystych przemówień, przy szczególnych okazjach, w ważnych dokumentach. W sposób pogłębiony rozwijana jest przede wszystkim w dyskursie naukowym, w obrębie takich nauk, jak socjologia moralności, filozofia, teologia czy prawo. Jednak w życiu codziennym słowo „godność” używane jest rzadko, choć ma pozytywne konotacje i trudno byłoby znaleźć osoby, które otwarcie przyznałyby, że nie ma ono dla nich wartości. Być może przyczyną jest to, że w potocznej świadomości społecznej funkcjonuje wciąż jako pojęcie nie dość ostre, niekiedy niewłaściwie rozumiane. Często kojarzy się z zajmowaniem wysokich miejsc w strukturze społecznej, z zaszczytami i uznaniem, z poczuciem własnej wartości lub świadomością własnych praw. W takim kontekście mówienie o tym, że każdej bez wyjątku osobie ludzkiej – nawet tej najsłabszej, zmarginalizowanej, często pogardzanej przez innych – przysługuje godność, wydaje się twierdzeniem nieco utopijnym, trudnym do przełożenia na konkretne działania, a co za tym idzie – wywołującym pewne zakłopotanie, bowiem dla nikogo

nie jest tajemnicą, że wiele struktur i zasad funkcjonowania nowoczesnych społeczeństw sprzeciwia się tej wartości. W tej sytuacji teza o niezbywalnej godności osoby ludzkiej zamienia się w postulat, swoiste zobowiązanie, wezwanie do konkretnych działań.

Prawda o ludzkiej godności zmienia zupełnie sposób patrzenia na wiele kwestii, przede wszystkim na stosunek do tych, którzy z różnych przyczyn nie radzą sobie w społecznej rzeczywistości. Niegdyś wszelkie działania na ich rzecz określano mianem filantropii, a osoby, które się nią zajmowały, otaczane były podziwem i uznaniem. Wynikało to z założenia, że pomoc tym, którzy zajmują najniższe miejsca w społecznej hierarchii, nie jest obowiązkiem, lecz wyłącznie wyrazem szlachetności i dobrej woli tego, kto się jej podejmuje. Toteż dobroczyńcy zyskiwali społeczny prestiż, wdzięczność, a niekiedy również dostęp do wysokich urzędów i stanowisk. Jednak pojęcie godności jako wartości niezbywalnej, przysługującej każdemu człowiekowi, zupełnie zmienia tę perspektywę. Aktywne działanie na rzecz słabych i odrzuconych przestaje być rodzajem łaski lub też wyrazem dobrej woli, lecz staje się obowiązkiem, formą odpowiedzialności za siebie i innych. O godności nie wystarczy bowiem od czasu do czasu wspomnieć – trzeba realizować ją w praktyce życiowej, poświęcając swój czas, podejmując wysiłek, narażając się na niedogodności, a często również dzieląc się zasobami materialnymi. Wynika z niej zasada normatywnego uniwersalizmu: obowiązek traktowania z szacunkiem drugiego człowieka bierze się z samego faktu jego człowieczeństwa, odnosi się więc do wszystkich ludzi, bez żadnej różnicy. Nie zależy ona od żadnych zewnętrznych kryteriów, takich jak społeczna przydatność, osobiste osiągnięcia, cechy indywidualne (biologiczne, intelektualne), wyznawane poglądy, przynależność etniczna itp. Czy można zatem się dziwić, że we współczesnej kulturze znacznie chętniej mówi się o samorealizacji lub poczuciu własnej wartości? Słowo „godność”, choć szeroko akceptowane, ma charakter zobowiązujący, jest więc w wielu sytuacjach po prostu niewygodne, szczególnie tam, gdzie stoi ona na przeszkodzie realizacji celów ekonomicznych czy politycznych.

Nie ulega zatem wątpliwości, że nadal istnieje potrzeba przypominania o tym, czym jest ludzka godność, w jakich sytuacjach się przejawia i jakie są jej społeczne konsekwencje. Książka Janusza Mariańskiego, uznanego autorytetu w dziedzinie socjologii moralności i socjologii religii, podejmuje tę tematykę w sposób wieloaspektowy, umożliwiając przyjrzenie się różnym sposobom rozumienia oraz perspektywom postrzegania tej wartości. Uwzględnione zostają różne punkty widzenia: psychologiczny, socjologiczny i pedagogiczny, ale również etyczny i teologiczny. Szczególną uwagę jednak poświęca Autor

analizie godności ludzkiej z socjologicznego punktu widzenia, a konkretnie z perspektywy świadomości młodzieży polskiej. Połączenie punktów widzenia różnych nauk, a także perspektywy teoretycznej z badaniami empirycznymi składa się na wielowymiarowy obraz tej złożonej i rozległej problematyki.

W pierwszym rozdziale pracy przedstawiona zostaje problematyka godności osoby ludzkiej poruszana w pismach Stefana Kardynała Wyszyńskiego oraz Papieża Jana Pawła II. Kardynał Wyszyński upominał się o respektowanie zasady miłości społecznej, prawdy, sprawiedliwości, wolności, dobra wspólnego i solidarności, na których powinien opierać się ład społeczny, polityczny oraz gospodarczy. Podkreślał, że osoba ludzka i jej godność nie może być traktowana instrumentalnie, ponieważ jest pierwszą i podstawową wartością całego porządku społecznego, celem samym w sobie, a nie środkiem czy narzędziem do realizacji jakichś celów. Również w nauczaniu Jana Pawła II problematyka godności stanowi ideę centralną, fundamentalny element porządku społecznego. Osoba ludzka jest dobrem o charakterze autotelicznym, niepowtarzalnym i nieprzemijającym. Dlatego też stosunek do ludzkiej godności jest miarą wartości człowieka i społeczeństwa.

Rozdział drugi ma charakter teoretyczny. Autor wyjaśnia w nim pojęcia godności osobowej, osobowościowej i osobistej. Godność osobowa wynika z człowieczeństwa i jest niezależna od poglądów i czynów człowieka; godność osobowościowa i osobista może podlegać zmianom w zależności od postępowania w zgodzie z wartościami i normami, które się wyznaje. Jednak tylko godność osobowa może się stać normatywną podstawą praw człowieka i najogólniejszą wartością, na której może się wspierać ład społeczny.

Rozdział trzeci, czwarty i piąty są poświęcone prezentacji i analizie wyników badań empirycznych o charakterze jakościowym, przeprowadzonych w latach 2017-2018 wśród studentów oraz uczniów starszych klas szkół średnich w Lublinie, Olsztynie oraz Stalowej Woli. Autor zadaje tu ważne pytania, m.in. o to, co młodzi ludzie rozumieją przez godność, jakie nadają jej znaczenie i czym ją uzasadniają, w jakich sytuacjach społecznych może się ona manifestować, a w jakich jest naruszana, jakie czynniki sprzyjają wychowaniu moralnemu i jakie znaczenie mogą mieć wartości godnościowe w wychowaniu przyszłych pokoleń.

W rozdziale szóstym i siódmym omówiona zostaje tematyka zagrożeń godności ludzkiej we współczesnym świecie z perspektywy katolickiej nauki społecznej oraz analiz własnych Autora. W rozmaitych obszarach życia społecznego wciąż można zaobserwować sytuacje naruszające godność człowieka. Za przykłady mogą posłużyć: wykluczenie społeczne całych grup i zbiorowości

prowadzące do ubóstwa i przemocy, prześladowania religijne lub na tle etnicznym, spekulacje finansowe, terroryzm, ludobójstwo. Godność człowieka jest zagrożona również w sytuacjach charakterystycznych tylko dla społeczeństwa nowoczesnego, takich jak degradacja środowiska naturalnego, marnotrawstwo zasobów, konsumpcyjny styl życia, zadawanie cierpienia zwierzętom, obojętność na potrzeby ludzi starszych, marginalizowanych z powodu swojej nieproduktywności. Dominacja ekonomicznego rachunku zysków i strat w życiu społecznym ewoluje często w stronę „ekonomii wykluczenia”, przejawiającej się w funkcjonalizacji stosunków społecznych i bezosobowości wielkich organizacji. Analiza przypadków naruszania ludzkiej godności ma w zamiarze Autora przyczynić się do lepszego zrozumienia jej istoty, a także umożliwić formułowanie postulatów dotyczących koniecznych zmian w strukturze społecznej w celu lepszej ochrony i urzeczywistnienia praw człowieka.

Rozdział ósmy – ostatni – stanowi analizę teoretyczno-empiryczną problematyki wychowania moralnego o charakterze personalistycznym, ukierunkowanego na wartości progodnościowe. Wychowanie to nie tylko przekazywanie wiedzy czy egzekwowanie określonych zachowań, lecz przede wszystkim uwrażliwianie na sytuacje moralnie degradujące człowieka. Jego właściwym celem jest uzdolnienie jednostki do samodzielnej oceny swoich działań na podstawie uznawanych w jej kulturze norm, wartości i ideałów moralnych. W wychowaniu ważny jest nie tylko trening umysłu, umiejętności i kompetencji, lecz również, a nawet przede wszystkim, przekazywanie wartości, które będą pełniły funkcję orientacyjną i sensotwórczą oraz będą w stanie oprzeć się relatywizacji. Jest to szczególnie ważne w społeczeństwie, które ma tendencję do odrzucania utrwalonych tradycją wzorów postępowania oraz kodeksów moralnych, promuje etykę sytuacyjną, permissywizm i relatywizm moralny. W takich warunkach wychowanie moralne stanowi szczególne wyzwanie.

Już sam przegląd poruszanych w książce zagadnień wskazuje na to, że omawiane dzieło stanowi obszerną i rzetelną analizę problematyki godności. Z każdą kolejną stroną Czytelnik upewnia się w przekonaniu, że godność nie jest tylko ozdobnikiem słownym, który można przywoływać w dowolnych kontekstach i uzasadniać nim dowolne przekonania. Jest to wartość bardzo konkretna, możliwa do precyzyjnego zdefiniowania. Choć definicje te będą się różnić w zależności od przyjętej perspektywy (socjologicznej, teologicznej, etycznej czy jeszcze innych), to da się w nich zauważyć pewien wspólny rdzeń, obszar znaczeniowy wspólny dla różnych nauk i perspektyw światopoglądowych. Autor pokazuje klarownie i przekonująco, w jaki sposób te podzielane przez wszystkich intuicje mogą zostać przełożone na konkretne sytuacje społeczne.

Zrozumienie tego, czym jest ludzka godność, wiedza na temat jej różnych przejawów, a także wrażliwość na przypadki naruszenia ludzkiej godności, mają stanowić w zamiarze Janusza Mariańskiego rodzaj zasobów, z których mogą czerpać wszyscy, którym problematyka ta nie jest obojętna. I nie chodzi tu jedynie o uroczyste deklaracje, lecz o podejmowanie konkretnych inicjatyw na rzecz osób, grup i społeczności, które z różnych przyczyn nie mogą same upomnieć się o swoje prawa. Działania takie jak pomoc potrzebującym, opieka nad starszymi, chorymi, niepełnosprawnymi, przeciwstawianie się wszelkim formom dyskryminacji i promowanie sprawiedliwości społecznej zyskują racjonalne uzasadnienie tylko w perspektywie uznania nienaruszalnej godności osoby ludzkiej. Przedstawiając wskazówki i konkretne postulaty, Autor dowodzi swojego zaangażowania w budowanie społeczeństwa przyjaznego człowiekowi, ale także wiary w człowieka i jego zdolność do czynienia dobra.

Odwołanie do pojęcia godności ludzkiej pozwala na trafne rozpoznawanie pojawiających się we współczesnym społeczeństwie problemów moralnych, a także na wykrywanie utrwalonych w życiu społecznym struktur, których istnienie pociąga za sobą różne formy niesprawiedliwości. Godność nie jest wartością, którą można by traktować na równi z innymi, ani też normą funkcjonującą obok wielu innych, ponieważ ma inny status: stanowi przesłankę wszystkich wartości oraz norm. Postrzeganie człowieka w pełni jego człowieczeństwa i rozwijanie więzi społecznych opartych na relacjach osobowych, a nie funkcjonalnych, stanowi działanie dla dobra wszystkich bez wyjątku. Sprawia także, że możliwe staje się porozumienie między przedstawicielami różnych kultur, reprezentantami odmiennych światopoglądów i wyznawcami różnych religii, którzy mogą się z nim identyfikować niezależnie od dzielących ich różnic.

Godność ludzka, choć na pozór ceniona i dość powszechnie uznawana za fundament porządku prawnego i moralnego, jednocześnie jest wartością niezmiernie kruchą i podatną na instrumentalizację. Książka Janusza Mariańskiego stanowi ważny głos w dyskursie na temat przywrócenia jej pierwotnego znaczenia w społecznej świadomości oraz pokazania, w jaki sposób powinna być ona realizowana w życiu społecznym, tak aby nie pozostawała jedynie w sferze deklaratywnej.

*Dr hab. Agnieszka Zduniak, prof. UKSW
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Instytut Nauk Socjologicznych
e-mail: a.zduniak@uksw.edu.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5349-7469>*